

دو گانه؟ حوزه نجف، حوزه قم

ریسیده: حمید صالحی

موسسه مطالعات اندیشه سازانه نور
Andisheh Sazan-e Noor
Institute for Studies

تهران - فروردین ۱۳۹۶

سرشناسه	: صالحی، حمید، ۱۳۴۶.
عنوان و نام پدیدآور	: دوگانه؟ حوزه نجف، حوزه قم/ نویسنده حمید صالحی؛ ویراستار سمیرا یوسفی.
مشخصات نشر	: تهران: مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۹۹ ص.
شابک	: ۱۸۰/۰۰۰ ریال: 978-600-8438-15-1
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
موضوع	: حوزه علمیه قم
موضوع	: Hozeh Elmiyeh Qom
موضوع	: حوزه علمیه نجف
موضوع	: Hozeh Elmiyeh Najaf
موضوع	: حوزه‌های علمیه -- ایران -- قم -- هدف‌ها و نقش‌ها.
موضوع	: Islamic theological Seminaries -- Iran -- Qom -- *Aims and objectives*
موضوع	: حوزه‌های علمیه -- ایران -- نجف -- هدف‌ها و نقش‌ها.
موضوع	: Islamic theological Seminaries -- Iraq -- Najaf -- *Aims and objective *
موضوع	: ایران -- سیاست و حکومت -- قرن ۲۰م.
موضوع	: Iran - Politics and government - - 20th century
موضوع	: عراق -- سیاست و حکومت -- قرن ۲۰م.
موضوع	: Iraq - Politics and government - 20th century
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ۲۰۹ ص ۷/۴۷ BP
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷/۰۷۱۰۵۵۱۲۸ ♦
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۶۳۱۰۰۸

www.asnoor.ir
Email: info@asnoor.ir

مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور

نام کتاب: دوگانه؟ حوزه نجف، حوزه قم
نویسنده: حمید صالحی
ویراستار: سمیرا یوسفی
تایپ و صفحه‌آرایی: مرضیه روشن‌روان
طراح جلد: جواد حسین‌خانی
چاپ و صحافی: نقش رنگ خجستگان
نوبت چاپ: اول - فروردین ۱۳۹۶
شمارگان: ۲۰۰۰ جلد
قیمت: ۱۸۰/۰۰۰ ریال

کلیه حقوق این کتاب متعلق به مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور است.

سخن ناشر

اگرچه دشمنان اسلام طی سال‌های گذشته سعی کرده‌اند شکل‌گیری حوزه علمیه قم در ایران را به معنای وجود انشقاق و تفرقه میان روحانیون ایرانی با روحانیونی جلوه دهند که در حوزه علمیه نجف بوده‌اند، اما بررسی واقعیت‌ها نشان می‌دهد که نه تنها چنین تفرقه و انشقاقی هیچ‌گاه وجود نداشته بلکه در دو حوزه در خصوص مسائل کلان و عمده، با یکدیگر هم‌نظر بوده‌اند. البته تفاوت‌های در مبانی دو حوزه وجود دارد که بیشتر ناشت گرفته از شرایط اجتماعی و سیاسی جوامع آن‌هاست. بنابراین برخلاف تمام تبلیغاتی که صورت گرفته، نه در حوزه فقهی و نه در خصوص مسائل سیاسی هیچ اختلاف نظر جدی میان دو حوزه وجود ندارد. نباید از یاد برد که حضرت امام خمینی (ره) به رهبران رهبر انقلاب اسلامی ایران، مدتی پس از تبعید از ایران به نجف رفت و در آنجا به رییس پرداخت و مبارزه با حکومت شاه و برخی مباحث و آثار مهم خویش مانند حکومت اسلامی را در آنجا پی گرفت.

علاوه بر این، رویکرد دو حوزه علمیه قم و نجف در قبال تحولات ایران و عراق حائز نکات قابل توجهی است که بیانگر تشابه رفتاری دو حوزه در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و سقوط صدام در عراق است. در واقع نحوه مدیریت تحولات حوزه علمیه نجف در جریان سقوط صدام و سال‌های پرتلاطم پس از آن، همانند مدیریت حوزه علمیه قم در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی و حضور در برهه‌های حساس تاریخی بوده است. بنابراین از منظر مدیریت تحولات سیاسی و اجتماعی، هر دو حوزه به فراخور شرایط مکانی و مقتضیات زمانی، به ایفای نقش همسو و مؤثر پرداخته‌اند. نکته قابل توجه آنکه حوزه نجف در بسیاری از موارد، از رفتار و رویکرد حوزه قم جهت مدیریت تحولات استفاده کرده است. همچنین دو حوزه مواضع کاملاً یکسانی در خصوص مسائل مهم جهان اسلام نظیر حمایت از جریان‌های اصیل اسلامی و مخالفت با گروه‌های تکفیری داشته‌اند.

مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور در راستای اهداف خود جهت روشنگری درباره تبلیغات نادرستی که در خصوص وجود اختلافات عمیق میان حوزه علمیه قم و حوزه علمیه نجف صورت گرفته، اقدام به انتشار کتاب «دوگانه؟ حوزه نجف، حوزه قم» کرده است. این کتاب ضمن بررسی روندهای تاریخی، کانون اصلی توجه خود را بر نحوه و شیوه مدیریت حوزه‌های قم و نجف در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و سقوط صدام در عراق متمرکز کرده است. مطالعه کتاب حاضر می‌تواند به درک تشابهات اعتقادی، اصولی، رفتاری، رویکردی دو حوزه علمیه مهم جهان اسلام یاری رساند و بسیاری از تبلیغات سوء در این باره را بی‌اثر کند.

مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور

فروردین ۱۳۹۶

فهرست مطالب

مقدمه	۹
فصل اول: سابقه تاریخی حوزه علمیه قم و نجف و عملکرد آنها در دوران معاصر	۱۳
۱. بررسی تاریخی حوزه علمیه نجف	۱۷
۲. عملکرد حوزه علمیه نجف در دوران معاصر	۲۵
۳. بررسی تاریخی حوزه علمیه قم	۴۱
۴. عملکرد حوزه علمیه قم در دوران معاصر	۴۸
۵. رابطه حوزه‌های علمیه قم و نجف پیش از پیروزی انقلاب	۵۴
فصل دوم: رویکرد حوزه علمیه قم و نجف به تغییر نظام سیاسی در ایران و عراق	۶۵
۱. حوزه قم و تغییر نظام سیاسی در ایران	۶۷
۲. حوزه نجف و تغییر نظام سیاسی در عراق	۸۷
۱-۲. احزاب شیعی در عراق	۸۹
۱-۱-۲. حزب الدعوة الاسلامیه	۸۹
۱-۲-۲. مجلس اعلای اسلامی عراق	۹۱
۱-۳-۲. جریان صدر (التيار الصوري الرئيسي)	۹۲
۱-۴-۲. حزب فضیلت اسلامی	۹۳
۲-۲. احزاب شیعی و حوزه علمیه نجف	۹۴
فصل سوم: شیوه مدیریت و عملکرد حوزه قم و نجف در نظام‌های سیاسی جدید	۹۹
۱. شیوه مدیریت و عملکرد حوزه قم در تحولات سیاسی و اجتماعی ایران پس از انقلاب	۱۰۴
۱-۱. حوزه علمیه قم و نهادسازی انقلابی	۱۰۴
۱-۱-۱. نظریه فقه سنتی در دولت اسلامی حداقلی	۱۰۶
۱-۱-۲. فقه ساختارگرا و دولت اسلامی	۱۰۸

۱۱۰. ۱-۳. نظریه فقه پویا و دولت اسلامی
۱۱۳. ۱-۲. حوزه علمیه قم و جنگ تحمیلی
۱۱۶. ۱-۳. حوزه علمیه قم و مقابله با جریان‌های انحرافی
۱۲۵. ۱-۴. حوزه علمیه قم و مسئله وحدت
۱۲۹. ۱-۵. حوزه علمیه قم و مسئله نفوذ غرب
۱۳۰. ۲. شیوه مدیریت و عملکرد حوزه نجف در تحولات سیاسی و اجتماعی عراق پس از صدام
۱۳۷. ۲-۱. تلاش برای خروج اشغالگران
۱۳۹. ۲. ۱. حمایت از مردم‌سالاری
۱۴۱. ۲-۳. تأثیرگذاری بر تدوین قانون اساسی
۱۴۴. ۲-۴. برقراری امنیت و مبارزه با جریان تکفیری
۱۴۷. ۲-۵. دولت مستبدی

فصل چهارم: نقاط اشتراک و ختلاف حوزه علمیه قم و نجف

۱۵۸. ۱. نقاط اشتراک حوزه علمیه نجف و قم و دیدگاه‌های موجود
۱۵۹. ۱-۱. اصل ولایت فقیه
۱۶۲. ۱-۲. لزوم تشکیل حکومت دینی
۱۶۶. ۱-۳. مردم در نظام اسلامی
۱۶۸. ۱-۴. اسلام به عنوان منبع قانونگذاری
۱۷۰. ۱-۵. وحدت شیعه و سنی
۱۷۲. ۲. نقاط افتراق حوزه علمیه نجف و قم
۱۷۳. ۲-۱. اختیارات ولایت فقیه
۱۷۷. ۲-۲. نحوه حضور روحانیت در عرصه‌های سیاسی
۱۷۸. ۲-۳. روحانیت و نظام‌سازی

نتیجه‌گیری

منابع و مأخذ

مقدمه

پس از مهاجرت شیخ طوسی به بغداد و تأسیس حوزه علمیه نجف، این حوزه به اصلی‌ترین پایگاه علوم دینی شیعیان بدل شد، اما فعالیت این حوزه به عرصه علم و دانش محدود نماند و در دوره‌های مختلف به‌طور جدی به صحنه سیاست کشیده شد. از فعالیت حوزه نجف در عرصه سیاسی در قرون اولیه شکل‌گیری، اطلاعات دقیقی در دست نیست، اما از تعداد و موقعیت علمای مبارز و حتی شهادتی که در این راه تقدیم شده‌اند، می‌توان میزان آن را حدس زد. به عبارت دیگر، همیشه دانستن نظریه‌پردازان هموار به حوزه‌های علمیه با محوریت نجف با قدمت هزار ساله توبه داشته دارند.

در این بین، وجه مشترک حوزه‌های علمیه شیعی این بوده است که همیشه در تحولات سیاسی و اجتماعی ایران و عراق نقش تعیین‌کننده ایفا کرده‌اند که دلیل آن نیز نقش بسیار جدی این دو پایگاه در تحولات سیاسی و اجتماعی جامعه شیعه بوده است. از سوی دیگر، نگارش و پژوهش در خصوص حوزه‌های علمیه به‌ویژه دو حوزه باسابقه و بنیادی مثل نجف و قم کاری بسیار پیچیده و حائز اهمیت است؛ به خصوص که در سال‌های اخیر تلاش زیادی صورت گرفته است تا این دو حوزه در کنار یکدیگر قرار بگیرند. از این رو، توجه به اهمیت موضوع و مقایسه عملکرد این دو حوزه در سال‌های گذشته بسیار مهم است و می‌تواند بیانگر تعامل یا تقابل حوزه علمیه نجف و قم باشد.

رسالت عظیم و پرنقش حوزه‌های علمیه نجف و قم بر جوامع شیعی مثل ایران و عراق تأثیر زیادی گذاشته است. از این رو، پرداختن به این پایگاه‌های اجتماعی و موشکافی عملکرد این دو حوزه در پژوهش‌های امروزه ضرورت دارد. بر این اساس بررسی ویژگی‌های این پایگاه‌های علمی و اجتماعی در مقایسه با دیگر جوامع از شرایط

منحصربه‌فردی برخوردار است. مسئله مهم و قابل بررسی، عملکرد مستقل از حکومت این دو حوزه و نقش متمایز آنها از دیگر پایگاه‌های اجتماعی است. این سابقه و نقش می‌تواند در راستای عملی شدن رسالت و هدایت جامعه پر ثمرتر باشد. بر این اساس اندیشمندان و صاحب‌نظران مکاتب مختلف همواره به عملکرد و رفتار این دو حوزه توجه کرده‌اند و به‌نوعی این حوزه‌ها همواره زیر ذره‌بین نگاه‌های انتقادی و برداشت‌های سطحی و به دور از واقعیت قرار دارند و کارنامه و عملکرد این حوزه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

نخچه را این کتاب واکاوی می‌شود، حاکی از آن است که این دو حوزه ممکن است در تئوری و مبانی تفسیری دچار اختلاف‌هایی باشند، اما در عمل و اصول از یک رویکرد پیروی می‌کنند. در واقع، میرد منسجم و واحدی را ارائه می‌دهند که ادامه سیاست مستقل از حکومت به منظور هدایت روده‌های مردم و اجرای احکام الهی شاخص است. یکی از وظایف و رسالت‌های عظیم حوزه‌های علمیه، نقش آنها در هدایت جامعه است. امروزه به دلیل تحولات سیاسی-اجتماعی، جوامع دستخوش تغییرات و رفتارهای متناقض و گفتمان‌های فراوانی شده‌اند و این موضوع هدایت و مدیریت جوامع اسلامی را کار بسیار طاقت‌فرسایی کرده است.

آنچه مسلم است، ضرورت گفت‌وگو و در نهایت بهاد حوزه در دوران معاصر برای جامعه امروز است. این ضرورت به چند دلیل قابل توجیه است: نخست آنکه تحصیل‌کردگان آن یکی از مهم‌ترین گروه‌های مرجع در جهان تشیع و طی قرون اخیر بوده‌اند و همواره در عرصه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی نقش داشته‌اند. دوم آنکه پشتوانه تاریخی سترگ این مجموعه باعث شده است هیچ نهادی نتواند تا امروز به هماوردی با آن روی آورد. این موضوع نشان می‌دهد که نهاد حوزه به یکی از مراکز اصلی فکر و اندیشه در جامعه مبدل شده است. از این رو، شناخت دو حوزه نجف و قم می‌تواند راهبردی تازه برای درک بهتر تفکر روحانیت باشد.

بعد از موفقیت این نهاد در پایه‌ریزی نظام نوین سیاسی با دیدگاه‌های اسلامی در دو کشور ایران و عراق با دو شکل متفاوت، اندیشمندان غربی سعی کرده‌اند اصالت مشترک نهاد حوزه‌های علمیه نجف و قم را زیر سؤال ببرند؛ موضوعی که تمام محافل آکادمیک غربی به طور فزاینده‌ای آن را بررسی و تحلیل کرده‌اند. این موضوع حکایت

از توطئه شومی دارد که در آن نهاد مرجعیت را به عنوان پایه اصلی حوزه‌های علمیه، هدف قرار داده است. آنچه در اندیشه‌های غربی به سرعت در حال بالنده شدن است، تأکید بر این موضوع است که حوزه‌های علمیه قم و نجف بر پایه مبانی فقهی متفاوتی ایجاد شده‌اند، عملکردی دوگانه در قبال نظام‌سازی سیاسی از خود نشان داده‌اند و به طور کلی از اساس با هم متفاوتند. از این دیدگاه حضور حوزه قم در نهاد سیاسی و در دال مرکزی نظام‌سازی سیاسی ایران و حضور حوزه نجف در مقام مشاور و نصیحت‌گری مؤثر در نظام‌سازی سیاسی عراق، نشان از تفاوت بنیادین این دو حوزه در عرصه سیاست و نظام‌سازی سیاسی دارد. این در حالی است که دست‌های پلید اختلاف‌افکنان آمریکا و غرب در کنار شناخت نادرست اندیشمندان اسلامی از تاریخ، مبانی و تجربه‌های جامعه، حتی حوزه‌های علمیه از جوامع خود، این توطئه دشمنان را تأثیرگذارتر از قبل کرده است. دشمنان اختلافات علمی و فقهی را که ناشی از فهم نهاد مرجعیت از اصول و مبانی فقهی است، به عنوان یک جنگ قدرت برای به دست‌گیری زعامت جامعه شیعی برمی‌شمارد. این دیدگاه در حالی ترویج می‌شود که تقابل آینده حوزه نجف و حوزه قم در دیدگاه غربی به عنوان راهبردی اساسی برای تفرقه میان جامعه ایران و عراق به حساب می‌آید. از این رو، کتاب حاضر درصدد است با بازتعریف مبانی اصلی حوزه‌های علمیه قم و نجف، درک درست از اندیشه سیاسی این دو نهاد، به این شبهه‌افکنی مغرضان پاسخ دهد و دیدگاه دینی را در این راستا به وجود آورد.

در شرایطی که جوامع در عصر انفجار اطلاعات و گسترش علوم جدید دچار سردرگمی و به نوعی آشفتگی شده‌اند که لازمه نجات و هدایت آنها، به روشن شدن و همگام شدن با علوم جدید است، پژوهش علمی در حوزه علوم انسانی و مذهبی، پیچیدگی‌های خاص خود را دارد. در این شرایط، چنانچه پژوهش و تحقیق علمی و منسجمی صورت گیرد، از بازدهی لازم برخوردار خواهد شد. در این دیدگاه، حوزه علمیه، نهاد و مجموعه‌ای اصیل و ریشه‌دار در فرهنگ ولایی است که براساس تدابیر الهی ائمه اطهار(ع) در تکریم علم و ارجاع مردم به علما، خاصه در عصر غیبت، شکل گرفته است و به حرکت تحولی خود ادامه می‌دهد. این مجموعه، در طول عمر چند صدساله خود تأثیرات مهم و بی‌بدیلی در نظام اجتماعی جامعه تشیع داشته است و

می‌توان ادعا کرد که مهم‌ترین محصول آن در دوران معاصر، پایه‌گذاری نظام جمهوری اسلامی ایران بوده است. جمهوری اسلامی ایران، نظام نوپایی است که با همت و رهبری عالمی برجسته و برخاسته از حوزه علمیه قم و با حمایت مردم مسلمان ایران، متناسب با فرهنگ ناب اسلامی شکل گرفت و براساس همان بنیان‌ها، بیش از سه دهه به رشد و بالندگی خود ادامه داده است.

www.ketab.ir